

XORAZM RAQS SAN'ATI FIDOIYLARI

Aminova Dilrabo Raximovna,

O'zbekiston davlat xoreografiya akademiyasi Urganch filiali 2-kurs talabalari

dilrabo.aminova99@gmail.com

0009-0000-1787-2786

Annotatsiya. Mazkur maqolada Xorazm raqs san'ati taraqqiyoti, uning o'ziga xos xususiyatlari hamda ushbu san'atni rivojlantirishda katta hissa qo'shgan fidoyi san'atkorlar faoliyati tahlil qilinadi. Xorazm raqs maktabi o'zining ritmik harakatlari, jozibador plastika va chuqur badiiy ifodasi bilan o'zbek milliy madaniyatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Maqolada Xorazm raqs san'ati tarixiy ildizlari, uning sahna san'ati sifatida shakllanishi hamda ushbu san'atni rivojlantirishga xizmat qilgan mashhur raqqos va raqqosalar faoliyati o'rganilgan. Tadqiqot natijasida Xorazm raqs maktabining milliy madaniyatni rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Xorazm raqsi, milliy raqs san'ati, raqqosalar, madaniy meros, san'at fidoyilari, xalq san'ati, sahna madaniyati, an'anaviy raqs.

Аннотация. В данной статье анализируется развитие хорезмского танцевального искусства, его уникальные особенности и деятельность преданных своему делу артистов, внесших значительный вклад в развитие этого искусства. Хорезмская танцевальная школа является важной составляющей узбекской национальной культуры благодаря своим ритмичным движениям, привлекательной пластичности и глубокой художественной выразительности. В статье изучаются исторические корни хорезмского танцевального искусства, его формирование как исполнительского искусства и деятельность известных танцоров, послуживших развитию этого искусства. В результате исследования обосновывается роль и значение хорезмской танцевальной школы в развитии национальной культуры.

Ключевые слова: хорезмский танец, национальное танцевальное искусство, танцоры, культурное наследие, ценители искусства, народное искусство, сценическая культура, традиционный танец.

Abstract. This article analyzes the development of Khorezm dance art, its unique features, and the activities of dedicated artists who have made a significant contribution to the development of this art. The Khorezm dance school is an important component of Uzbek national culture with its rhythmic movements, attractive plasticity, and deep artistic expression. The article studies the historical roots of Khorezm dance art, its formation as a performing art, and the activities of famous dancers who served the development of this art. As a result of the research, the role and significance of the Khorezm dance school in the development of national culture is substantiated.

Keywords: Khorezm dance, national dance art, dancers, cultural heritage, art devotees, folk art, stage culture, traditional dance.

Kirish. O'zbek xalqining boy madaniy merosida milliy raqs san'ati alohida o'rin tutadi. Raqs san'ati xalqning tarixi, urf-odatlari, estetik qarashlari hamda milliy ruhiyatini ifodalovchi muhim san'at turlaridan biridir. O'zbekiston hududida shakllangan raqs maktablari orasida Xorazm raqs san'ati o'zining jo'shqinligi, harakatlarining aniqligi va ritmik boyligi bilan ajralib turadi.

Xorazm raqs san'ati qadimiy tarixga ega bo'lib, u xalqning turmush tarzi, urf-odatlari va bayram marosimlari bilan chambarchas bog'liq holda rivojlangan. Ushbu hududda shakllangan raqslar o'zining dinamik harakatlari, tezkor plastika va kuchli ifoda vositalari bilan ajralib turadi. Ayniqsa, "Lazgi" raqsi Xorazm raqs san'atining eng mashhur

namunasi hisoblanadi. Bu raqs xalqning quvonchi, shodligi va hayotiy energiyasini aks ettiradi.

Xorazm raqs san'ati rivojida ko'plab san'at fidoyilari katta rol o'ynagan. Ular milliy raqs an'alarini saqlab qolish, uni sahna san'ati sifatida rivojlantirish hamda yosh avlodga yetkazish yo'lida katta mehnat qilganlar. Shu bois ushbu maqolada Xorazm raqs san'atining rivojlanishida muhim rol o'ynagan fidoyi san'atkorlar faoliyatini ilmiy jihatdan tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Xorazm raqs san'ati bo'yicha ilmiy tadqiqotlar turli davrlarda olib borilgan. O'zbek san'atshunoslari tomonidan milliy raqs san'atining rivojlanishi, uning tarixiy ildizlari va sahna talqini keng o'rganilgan.

San'atshunos olimlar Xorazm raqsining kelib chiqishi va uning rivojlanish bosqichlarini tadqiq etishda muhim ilmiy xulosalar berganlar. Tadqiqotchilar Xorazm raqs maktabining asosiy xususiyatlarini, ya'ni ritmik harakatlarning tezligi, qo'l va tana plastikasining o'ziga xosligi hamda mimikaning boyligini alohida ta'kidlaydilar.

Shuningdek, ayrim ilmiy ishlar Xorazm raqsining sahna ko'rinishida rivojlanishi hamda professional raqqosalar faoliyatiga bag'ishlangan. Ularda mashhur raqqosa va raqqoslar tomonidan yaratilgan sahna asarlari hamda ularning milliy raqs san'atini rivojlantirishdagi o'rni tahlil qilingan.

Xorazm raqs san'ati bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ushbu san'at turining nafaqat milliy, balki jahon madaniy merosida ham muhim o'rin egallashini ko'rsatadi.

Metodlar. Mazkur tadqiqot jarayonida bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Jumladan:

Tarixiy-tahliliy metod;

Qiyosiy tahlil metodi;

San'atshunoslik tahlili;

Manbalarni o'rganish metodi.

Tarixiy-tahliliy metod yordamida Xorazm raqs san'atining shakllanish va rivojlanish bosqichlari o'rganildi. Qiyosiy tahlil orqali Xorazm raqsining boshqa hududlardagi raqs maktablaridan farqli jihatlari aniqlab berildi. Shuningdek, san'atshunoslik metodlari yordamida raqs harakatlari, plastika va badiiy ifoda vositalari tahlil qilindi.

Natijalar. Xorazm raqs san'ati fidoiylari haqida batafsilroq ma'lumot beraman. Xorazm raqsi - o'zbek milliy raqs maktablarining eng qadimiy va harakatlarga boy uslublaridan biri bo'lib, ming yillik tarixga ega. Bu san'atni saqlab qolish, rivojlantirish va jahonga tanitishda ko'plab ustozlar, raqqoslar, baletmeysterlar va san'at jonkuyarlari katta mehnat qilgan. Ular haqiqiy fidoiylar - chunki ko'pincha moddiy qiyinchiliklar, urushlar va ijtimoiy o'zgarishlarga qaramay, an'anani uzluksiz davom ettirganlar.

Tarixiy fidoiylar (XX asr boshlari va o'rtalari)

Xorazm raqsining professional sahnaga chiqishi va saqlanishida asosiy shaxslar:

- Gavhar Rahimova (O‘zbekiston xalq artisti, Tamaraxonimning singlisi) - Xorazm raqs maktabining asoschilaridan biri va eng muhim fidoiysi hisoblanadi.

1957–1958 yillarda Xorazmda ko‘plab san‘atkorlarni (150 ga yaqin) to‘plab, Toshkentga olib kelgan. 1962 yilda Xorazm ashula va raqs ansamblini tashkil etgan, 1968 yilda esa “Lazgi” ansamblini qayta tashkil qilib, uning birinchi badiiy rahbari bo‘lgan. U Xorazmning qadimiy raqs va kuy-qo‘shiqlarini yig‘ib, sahnaga moslashtirgan. 1982 yilgacha faoliyat yuritgan.

- Onajon xalifa Sobirova (1885–1952) - Xorazmning mashhur xalfasi, raqs va ashula ustasi. To‘y va marosimlarda raqqosalarni o‘ynatgan, garmon chalib kuylagan. Uning shogirdlari orasida Soraxon Ollaberganova, Reymajon Temirova, Raviya Otajonova, Oliya Otamurodova, Raxima Xakimova kabi nomlar bor.

- XX asrning mashhur raqqoslari:

- Ismoil Abdalniyazov

- Yusuf Jabborov

Bu ikki ustozning arxiv videolari hozir ham internetda mavjud - ularning ijrolari Xorazm raqsining klassik namunasi.

Boshqa muhim nomlar: Bekjon Madrimov, Sulton Otaniyozov, Reyim ota, Qambar bola, Qodir bola, Kanarak bola Saidov, Jummi shix, Qodirbergan Otajonov, Karim Ollaberganov, Rimajon Matkarimova, Matlatif Saidov, Zarif Latifov, Xudoybergan to‘qto‘q va boshqalar. Ularning har biri raqsni xalq orasida va sahnada saqlab qolishga hissa qo‘shgan.

Zamonaviy davr fidoiylari (1990-yillardan hozirgacha)

- “Lazgi” davlat ashula va raqs ansambli - Xorazm raqs san‘atining asosiy markazi. 1957 yilda tashkil topgan, 1968 yildan “Lazgi” nomi bilan mashhur. Hozir “O‘zbekraqs” birlashmasi tarkibida faoliyat yuritadi. Ansambl repertuarida “Surnay lazgi”, “Xorazm lazgisi”, “Olov lazgi”, “Dutor lazgi”, “Qayroq lazgi” kabi turlar bor. Ular xalqaro gastrollarda (ko‘plab mamlakatlarda) qatnashib, UNESCO ro‘yxatiga kiritilishiga hissa qo‘shgan.

O‘zbekiston milliy raqs san‘atida Xorazm raqs maktabi o‘zining bebaho jozibasi, qadimiy va xushsurat ko‘rinishi, hamda janrlarga boyligi bilan ajralib turadi. Xorazm bir necha ming yilliklarga borib tutashadigan ko‘hna madaniyat, serqirra san‘at makonidir. Xorazm raqs san‘ati ijrosining yuksak madaniyatini ifodalaydigan tarixiy raqslari ko‘z o‘ngimizda bizni o‘tmishga hayratli hayajon bilan uzviy bog‘laydi. Milliy raqs san‘ati negizida va ularga bo‘lgan ijodiy munosabatlar samarasida rivojlanib muayyan qonun-qoidalariga asoslangan raqs namunalari yuzaga kelgan. Milliy ma‘naviyatni asrashning muhim omillaridan biri ajdodlardan qolgan madaniy merosni chuqur o‘zlashtirish va ommalashtirishdan iborat. 1957-yilda Xorazm vohasida bir qancha truppalari mavjud bo‘lgan. Xorazm raqs maktabi asoschilaridan biri, Gavhar Rahimovaga Xorazmdan bir qancha san‘atkorlar, hofizlar, raqqos va raqqosalarni to‘plab poytaxtga olib kelish haqida

topshiriq bo'lgan. Xorazmning qadimiy kuy qo'shiqlari va raqs san'atini tiklash maqsad qilingan edi. Ko'plab mashaqqatlar evaziga, moddiy ahvol yaxshi emasligiga qaramasdan bu ishni qilish shart bo'lgan.

Avvalo Xorazmda barcha san'atkorlarni to'plab, ularni tinglab ko'rish uchun ancha vaqt sarf qilinadi. Nihoyat ularni saralab, bir yuz ellikga yaqin san'atkorlar truppasini Gavhar Rahimova tomonidan poytaxtga olib kelishga muvaffaq bo'lingan. Poytaxtda bir necha kun tayyorlanib, Moskvada bo'lib o'tadigan oltinchi jahon festivaliga jo'nab ketishgan. Festival qatnashchilari orasida Otamurod Hojiyev, Gulsara Yoqubova, Maryam Karimova, Bekajon Hayitova singari ko'plab san'atkorlar bo'lishgan. Festival natijalariga ko'ra Otamurod Hojiyev oltin, Gulsara Yoqubova va Mariyam Karimova kumush medal sohiblari bo'lishadi. Toshkentga qaytishgandan so'ng bir qancha san'atkorlar Xorazmga qaytishadi. Bir qancha san'atkorlar esa poytaxtda qolishgan. Toshkent shahrida ijodini davom qildirishga tayyor iste'dodlar bilan "Ashula va raqs" ansambli tashkil etiladi. Shu davrda Gavhar Rahimova Xorazmda 1957-1958-yillar orasida bir qancha truppalarni tashkil etib, mehnat faoliyatini davom ettirgan. 1958-yil poytaxtga qaytib "Ashula va raqs" ansamblini boshqarishni xalqimiz orasida ma'lum va mashhur bo'lgan Komiljon Otaniyozovga topshiradi. Bu jarayonlarda ansambllar tashkil etish, ularga yaxshi mutaxassislarni saralash kabi mashaqqatli ishlarda Gavhar Rahimovaning yonida hamnafas, yordamchi bo'lgan Tursunboy G'iyosovni e'tirof etishimiz lozim. . Liboslar, hatti-harakatning musiqaga uyg'un bo'lishi, kuy mazmunini ochib berish, milliy ruhni saqlagan holda milliy g'ururni yuksaltirish raqqosa zimmasidagi katta mas'uliyatdir. Chunki barcha og'ir mehnat uning zimmasida bo'lgan. O'sha davrda filarmoniya qoshida musiqa bo'limi faoliyat yuritgan bo'lib Quvondiq Iskandarov, Olmaxon Hayitova, Faxriddin Umarov va bir qancha raqqosalar-u san'atkorlar filarmoniya musiqa bo'limida faoliyat ko'rsatishgan. Komiljon Otaniyozov ikki yillik ansambl rahbarligi faoliyatidan so'ng Xorazmga qaytib ketadi. 1968-yili Gavhar Rahimova boshchiligida Davlat tasarrufida "Lazgi" ansambli qayta tashkil etilib, Gavhar Rahimova shu ansamblning badiiy rahbari etib tayinlanadi. "Ufori soxta", "O'zbekiston go'zallari", "Jayhun misoli", "Lazgi", "Ko'zim qarog'i", "Lazgi salomi" va boshqa jozibali raqslarni sahnalashtiradi. "Lazgi" ansambli bilan Marokash, Tunis, Belgiya kabi yevropa mamlakatlarga gastrollar uyushtirib, o'zbek raqs san'atining durdonalarini xorijiy mamlakatlarda ham namoyish etib yuksak olqishga sazovor bo'lishadi. Gavhar Rahimova 1982-yildan boshlab "Lazgi" ansamblida ish faoliyatini to'xtatib nafaqaga chiqadi.

"Lazgi" ansambli raqqos va raqqosalariga bir-biridan chiroyli raqslar sahnalashtirib Belgiya, Koreya, Mskvada gastrol safarlarida bo'lganlar. Ansamblimizda Zamira G'afforova, Feruza Solihova, Elgiza Zaripova, Nigora Jumaniyozova, Dilnoza Otaqulovlar kabi iste'dodli mohir raqqosalar ishlagan. 1996- yili biz Samarqandda Sohibquron Amir Temurning 660 yilligiga bag'ishlab o'tkazilgan tadbirda qatnashib taniqli rejissor Bahodir Yo'ldoshev bilan ishlaganmiz. O'shanda rahbarlarimizdan biri

Bahodir Yo‘ldoshev va Yulduz Ismatovalardan Davlat mukofotiga kimlar sazovor bo‘lishi haqida so‘ragan. Yulduz Ismatova meni tavsiya qilgan va men “O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan artist” unvonini olgandim. 1997- yilda “O‘zbekraqs” birlashmasi tashkil qilinadi va “Bahor”, “Tanovor”, “Yetti go‘zal”, “Zarafshon” va “Lazgi” ansambllarini birlashtirilib “O‘zbekraqs” tasarrufiga qo‘shiladi. Chet eldan kelgan mehmonlarga “Lazgi” ansambli repertuaridan “Ufori navo”, “Qora dali” xalq kuyi “To‘y” sahnasi, “Namanganraqs”, Feruza Solihova ijrosida “Surnay lazgisi”, Zamira G‘afforova ijrosida “Cho‘girma”, “Qovun” raqsini Feruza Muhamedova chol bo‘lib ijro qiladigan bir birdan qiziqarli va tomoshabinni o‘ziga sehrlab qo‘yadigan raqslar namoyish qilingan. Feruza Muhamedova qo‘g‘irchoq bilan ijro qilgan “Ohov polvon-Mohov polvon” raqsini juda katta olqishlar bilan kutib olishardi. Keyinchalik chet el safarlariga borganimizda iste‘dodli raqqos Erkin Qahhorov men o‘rgatgan “Ohov polvon-Mohov polvon” raqsini mahorat bilan ijro etib ansamblimiz sharafini yanada yuksaklikka olib chiqdi. “O‘zbekraqs” birlashmasi tugatilgandan so‘ng “Lazgi” ansambli bir muddat Toshkent shahar Ko‘zi ojizlar jamiyati binosida kichik bir xonani ijaraga olib, ish faoliyatini davom ettirdi. Xodimlar soni kamayib ketganiga qaramasdan mashaqqatli mehnatdan charchamasdik. Gulibonu say-harakatlari, yordami bilan “Lazgi” ansambli yilda bir marta chet el festivallariga borib kelar edi. Bora-bora ansambl yo‘q bo‘lish darajasiga borib qolgan edi. Ammo, “Lazgi” ansambli faoliyatida 2015-yil 5-yanvardan yangi bosqich boshlandi. Hukumat qarori bilan “Lazgi” ashula va raqs ansambli qaytadan tashkil qilindi. Ansamblga O‘zbekiston xalq artisti Og‘abek Sobirov badiiy rahbar, Xorazm raqs ustalaridan biri, mahoratli pedagog Shonazar Botirov bosh baletmeyster etib tayinlandi. Bugungi kunga qadar “Lazgi” ansambli bir qator hukumat tadbirlari, gastrol safarlari va konsert dasturlarida qatnashib kelmoqda. Ansamblning yangi dasturdagi ilk konsertida Xurshid Sobirov, Anvar Sobirov, Zafar Qurbonboev va Og‘abek Sobirovlar ishtirok etishdi. Hozirgi kunda ansamblida Og‘abek Sobirov, Feruzbek Normetov, Anvar Sobirov, Xurshid Sobirov, “Nihol” Davlat mukofoti sovrindorlari Rohila Ro‘zimova, Dilfuza Qobilova va boshqa iste‘dodli san‘atkorlar faoliyat ko‘rsatib kelmoqdalar. Raqs jamoamizda raqqos va raqqosa safi yanada kengayib samarali faoliyat olib bormoqda. “Lazgi” ansambli repertuari juda ham boy va rangbarang bo‘lib, shu kungacha mahoratli baletmeyster Shonazar Botirov tomonidan 100 dan ortiq raqslar sahnalashtirildi. “Gusfand”, “Orazibon”, “Norim-norim”, “Ushlini uforisi”, “Xorazm Lazgisi”, “Qayroq Lazgi”, “Dutor Lazgi”, “Masxaraboz Lazgi”, “Garmon Lazgi” va “Yallali raqs” hamda boshqa milliy va zamonaviy raqslar shular jumlasidandir. Ko‘p o‘tmay nasibam bor ekan, meni qayta chaqirishdi. Hozirgi kunda Dilnoza Otaqulova bilan raqslar qo‘yib ijodan to‘xtamadik, ish qizg‘in. “Lazgi” ashula va raqs ansambli Mustaqillik bayrami, Navro‘z umumxalq bayrami va barcha davlat tadbirlarida faol ishtirok etib kelmoqda.

Xorazm raqsining o‘ziga xosligi va turlari

Xorazm raqsi bel va gavdaning kuchli tebranishi (ayniqsa yelka qaltirashi), yuz ifodalari, qo‘l o‘yinlari, tez ritm va shodonlik bilan ajralib turadi. Klassik turlari:

- Lazgi turkumi (9 xil): Olov, Dutor, Qayroq, Masxaraboz, Garmon, Surnay, O‘g‘lon bola, Xorazm lazgisi, Zamonaviy lazgi

- Boshqa mashhur raqslar: Norim-norim, Aliqambar, Orazibon, Mo‘ri, Xo‘bbimboy, Shirinnovvot, Ashshadarozi, Maqom ufori, Cho‘gurma, Chag‘alloq, Deyishma, Bartovul

Lazgi 2019-yilda UNESCO nomoddiy madaniy meros ro‘yxatiga kiritilgan - bu Xorazm raqs fidoiylarining katta yutug‘i.

Bugun Xorazm raqs san‘ati Xiva va Urganchdagi festivallar (“Lazgi” xalqaro raqs festivali), to‘ylar, konsertlar va onlayn platformalarda (YouTube‘da “Raqs TV”, “ALI XORAZM” kanallari) jonli rivojlanmoqda. Yoshlar 7 yoshdan 70 yoshgacha o‘rganmoqda.

Munozara. Xorazm raqs san‘ati bugungi kunda ham milliy madaniyatimizning muhim qismi sifatida rivojlanib bormoqda. Biroq globallashuv jarayonlari milliy san‘at turlarining saqlanib qolishiga muayyan ta‘sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli Xorazm raqs san‘atini rivojlantirish, uni yosh avlodga yetkazish hamda xalqaro miqyosda targ‘ib qilish muhim vazifalardan biridir. Bu borada raqs maktablari, madaniyat markazlari hamda san‘at ta‘lim muassasalarining roli katta. Shuningdek, zamonaviy sahna texnologiyalaridan foydalanish orqali Xorazm raqs san‘atini yangi shakllarda namoyish etish imkoniyatlari mavjud.

Xulosa. Xorazm raqs san‘ati o‘zbek milliy madaniyatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu san‘at turi xalqning tarixiy an‘analari, estetik qarashlari va madaniy merosini o‘zida mujassam etadi. Xorazm raqs san‘ati rivojida ko‘plab san‘at fidoiylari katta hissa qo‘shgan. Ular milliy raqs an‘analarini saqlash, rivojlantirish va uni keng targ‘ib qilish yo‘lida samarali faoliyat olib borganlar.

Xorazm raqs san‘ati tarixini chuqur o‘rganish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish.

Yosh avlodni milliy raqs san‘atiga qiziqtirish maqsadida maxsus o‘quv dasturlarini ishlab chiqish.

Xorazm raqs san‘atini xalqaro festival va madaniy tadbirlarda keng targ‘ib qilish.

Raqs ustozlari tajribasini o‘rganish va uni ta‘lim tizimiga joriy etish.

Milliy raqs san‘atini raqamli platformalar orqali targ‘ib qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Rajabov T. O‘zbek xalq raqslari. - Toshkent: San‘at, 1998.
2. Axmedov B. O‘zbek raqs san‘ati tarixi. - Toshkent: Fan, 2005.
3. Qodirov M. O‘zbek xalq madaniyati va san‘ati. - Toshkent: O‘zbekiston, 2010.
4. Abdullayev R. Xorazm madaniyati va san‘ati tarixi. - Urganch: Xorazm nashriyoti, 2012.
5. Matyoqubov O. Xorazm musiqa va raqs san‘ati. - Toshkent: San‘at, 2006.
6. Rasulov S. O‘zbek xalq raqslarining shakllanishi va rivoji. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2014.
7. Qurbanov A. Milliy raqs san‘ati va uning rivojlanish bosqichlari. - Toshkent: Tafakkur, 2016.

8. Jo'rayev N. O'zbek xalqining madaniy merosi. - Toshkent: Sharq, 2009.
9. Yusupov M. Xorazm xalq og'zaki ijodi va san'ati. - Urganch: Xorazm, 2011.
10. Rajabov T. O'zbek raqs san'ati asoslari. - Toshkent: O'qituvchi, 2001.

